

ДОКУМЕНТАЛЬНІ РОЗПОВІДІ

Д. Б. ЯНЕВСЬКИЙ (Київ)

Директорія УНР як міф

Історія української революції та громадянської війни, як і українська історія в цілому, незважаючи на радикальні зрушення в її вивченні впродовж останніх років, у цілому залишається історією міфів, що покликані передусім обслуговувати сьогоденні, утилітарні інтереси їх творців та adeptів.

Значною мірою це зумовлено тим, що найважливіші масиви джерел розпорошені по численних збірках, які зберігаються в закордонних архівах та колекціях — у Франції, Італії, Сполучених Штатах Америки, Канаді та ін.

Мета даної праці — проілюструвати тезу про міфологічність української революції на хрестоматійному прикладі — історії про утворення Директорії УНР, як ініціатора підготовки збройного антигетьманського повстання, що відкрило шлях до остаточного встановлення в Україні більшовицької диктатури.

Сучасні українські історики безапеляційно твердять, що головна роль у створенні Директорії належить відомому українському письменнику, ліворадикальному соціал-комуністу В. Винниченкові, який нібито став ініціатором засідання українських партій, що відбулося 13 листопада 1918 р. в приміщенні Міністерства шляхів сполучення (на Бібіковському бульварі). На цьому засіданні Винниченко доводив, що "повстання на-зріло і організаційно-технічно забезпечене", запропонував "обрати Директорію і від імені всіх партій українства передати їй повноту влади" ¹.

Треба підкреслити, що в своїх головних пунктах ця міфологема запозичена в істориків національної лівосоціалістичної орієнтації. Останні, опинившись в еміграції, активно творили міфи, щоб пояснити закономірну "випадковість" їх військово-політичної поразки. До речі, ця концепція, з одного боку, була покликана до життя бажанням перекласти власну частину відповідальності за так звану Листопадову катастрофу 1920 р. на інших, а з другого, — знову ж таки витворити позитивну, на їх думку, легенду про самих себе для нащадків.

Наприклад, такий непересічний дослідник, як М. Стахів, у відомій 7-томній праці будь-що прагнув довести, по-перше, що Директорія "не була самочинним органом", а, по-друге, що вона була обрана Українським Національним Союзом (УНС), до якого увійшли всі українські політичні партії, крім Української християнсько-демократичної партії (УХДП), та професійні спілки, за якими стояло, нібито, 80 % виборців України. Посилаючись на деякі свідчення М. Шаповала та П. Христюка, М. Стахів доводив, що участь у виборах Директорії взяли "представники національних політичних партій УН Союзу, професійних організацій і війська", причому С. Петлюра, на вимогу Січових Стрільців, був "відразу" обраний головним отаманом². "Отож, креаційне тіло, яке своїм вибором покликало Директорію УНР, — зробив історичний висновок М. Стахів, — було вповні компетентне в цих надзвичайних обставинах представляти політичну волю українського народу аж до найближчого нового формального голосування при нових загальних виборах" ³.

Єдине, що відрізняє праці дослідників двох антагоністичних у недавньому минулому "наукових" напрямів, це наявність у студіях представників емігрантської міфотворчості цікавих подробиць про ті чи інші події, а також гірких, самокритичних, до певної міри, висновків деяких, — але тільки деяких! — політиків та державних мужів про свою діяльність. Наприклад, той же М. Стахів досить докладно писав про надзвичайну неприязнь амбітного М. Шаповала до М. Грушевського, за його словами, — "найпопулярнішої та найбільш досвідченої у державних справах особи", та найближчого оточення колишнього голови УЦР, наголошував на тому, що "для правної безперервності та легітимності" до складу Директорії необхідно було б включити бодай одного з членів останнього уряду УНР. М. Стахів підкреслював невдалий вибір на членів Директорії П. Андрієвського і А. Макаренка, твердив, що, якби С. Петлюра був особисто присутній на засіданні, то він, а не Винниченко був би обраний Головою Директорії. "Склад Директорії був дуже слабкий" ⁴, — такий невтішний висновок М. Стахіва.

Проаналізувавши джерела, які були в його розпорядженні (а це, головним чином, відомі йому спомини М. Шаповала та В. Винниченка), М. Стахів подав таку версію утворення Директорії. Підготовка до майбутнього повстання розпочалася після відомої зустрічі гетьмана П. Скоропадського та генерала П. Краснова зусиллями полковників П. Болбочана, В. Павленка, представників Стрілецької Ради Є. Коновальця та А. Мельника; політичними справами опікувався консул Білецький, закордонними — А. Галіп, а також П. Дідушок, як секретар (цього? — Д. Я.) "керівного гурту". Саме ці люди здійснили належні заходи для того, щоб залучити до заколоту керівні органи політичних партій та професійних організацій, які об'єдналися в Українському Національному Союзі. Ще через кілька днів, як зазначає М. Стахів, В. Винниченко, В. Садовський, Ф. Швець, М. Шаповал, С. Єфремов, А. Ніковський та К. Мацієвич провели нараду, на якій обговорили вузлові проблеми, пов'язані з можливостями досягнення політичного компромісу з гетьманом, організацією Директорії та збройного антигетьманського повстання. При цьому з'ясувалося, що всі присутні, за винятком Ф. Швеця, виступали за порозуміння, проти повстання. 14 листопада, через кілька днів після заборони Всеукраїнського Національного Конгресу, "покликання" до влади нового уряду під проводом С. Гербея та оприлюднення гетьманської Грамоти про федерацію з Росією, провідні українські діячі таки обрали Директорію й проголосили про початок збройного антигетьманського повстання ⁵.

Друга, так би мовити, "розширена", версія вийшла з-під пера М. Шаповала, очевидно, влітку 1919 р., після того як її автор фактично відійшов від активної політичної діяльності. М. Шаповал виклав свою позицію у формі мемуарів, що мають заголовок "Гетьманщина і Директорія (Спогади)". Зберігаються ці спомини в особистому архіві М. Шаповала в Слов'яно-балтійському відділі Нью-Йоркської публічної бібліотеки. Автор мемуарів стверджував, що вікопомне засідання відбулося в редакції "Нової Ради" з участю лідерів УПСФ — С. Єфремова, А. Ніковського, К. Мацієвича, УСДРП — В. Винниченка, В. Садовського, Селянської Спілки — Ф. Швеця, УПСР — М. Шаповала, однак ніяких практичних наслідків воно не мало. При цьому М. Шаповал наголошував, що ці діячі не мали офіційних уповноважень від своїх партій, а всі вони **"були персонально запрошені Винниченко і мною"**.

Відкрилися збори промовою В. Винниченка, добре відомою з мемуарів її автора. У відповідь К. Мацієвич попередив про "розвиток нечуваного большевизму" і підкреслив, що не треба руйнувати "ще слабкі форми

нашої державності". У відповідь В. Винниченко "з нетерпеливості зауважив, що ми волиємо **лівий народний більшевизм, як правий, поміщицький більшевизм!"** (підкреслено нами. — Д. Я.).

М. Шаповал доповів присутнім про наявні сили заколотників: січові стрільці -- 1500 чоловік, "чорноморці" - 600 ("мають озброєння ще на 5000 людей"), "запорожці" - 2500 (озброєння — на 5000 чол.), 3 полки запасної дивізії — 6000 (озброєння — на 10 000 чоловік), окремий запасний полк — 1000 вояків (озброєння — на 2000 чоловік), залізнична охорона — чисельність невідома, "але по мобілізації можна мати ще 60 полків". Загалом, звітував М. Шаповал, організатори повстання цілком впевнено можуть розраховувати на 11 600 озброєних вояків, а також вважати можливим "в перший—другий день мобілізації поставити під багнети ще 13 500" вояків. "Загалом рахуємо, — зазначав промовець, — на 25 000 озброєного регулярного війська, не рахуючи до цього партизанських сил, які й тепер б'ються на Україні і щохвилини прилучаться до нас... Ми рахуємо на **революційність населення**". Цей фактор, розтлумачував присутнім Микита Юхимович, — "взагалі є передумовою всякої революції і творить її". Закінчив свій виступ Шаповал заявою про те, що, мовляв, у перспективі ближчих днів керівники повстання можуть розраховувати на підтримку 50—60 тис. озброєних людей.

Наступний оратор — С. Єфремов — підтримав виступ К. Мацієвича: "Повстання не треба робити, щоб не руйнувати апарату державного і не викликати більшевизму, яким тепер живуть". Третій провідник УПСФ - А. Ніковський "був разом **за і проти** повстання". Він говорив, що "повстання може мати успіх, але вони (члени УПСФ. — Д. Я.) не бачать в ньому виходу для української справи з теперішнього становища, не визнають його як методу боротьби". Соціал-демократ В. Садовський висловився проти повстання, аргументував тими самими міркуваннями, але, за словами М. Шаповала, "квазі-марксистською фразеологією". Нарешті, останній виступаючий, Ф. Швець, сказав "кілька слів про потребу повстання".

На тому історичне "таємне" засідання УНС скінчилося. "Далі, — пригадував М. Шаповал, — ми пішли вдвох з Винниченком, обмірковуючи "першу поразку" в нашому великому ділі. Ми були через те дуже бадьорі і рішили тут же взяти всю справу виключно на себе самих..."⁶.

Політичні партії, які утворювали кістяк УНС, поставилися до ідеї антигетьманського повстання двозначно. З одного боку, УПСР та ЦК Селоспілки "постановили одноголосно прийняти справу повстання". В ЦК УСДРП реагували на це по-різному: група Еланського (так зване "болото") висловилася проти, група Винниченка, яка становила більшість у ЦК, також виступила проти, бо "не хотіла йти на авантюру". Про результати зусиль, спрямованих на те, щоб приєднати до повстання УПСФ, М. Шаповал не згадує, однак вони і так широко відомі — есефи у пропонуваній авантюрі брати участь, тим більше нести за неї відповідальність не бажали.

Але справа підготовки антигетьманського виступу на тому не скінчилася. Вона несподівано продовжилася через кілька днів після урочистого відкриття 22 жовтня 1918 р. Українського університету в Кам'янці-Подільському, на якому серед інших офіційних осіб був і М. Шаповал. Повернувшись до Києва, він рано-вранці вийшов з будинку № 6 по Чехівському провулку, в якому тоді мешкав. На розі Чехівського провулка та вул. Столипінської сталася зустріч з А. Макаренком.

Старі знайомі привіталися. Почалася розмова. А. Макаренко нарікав на "хижацтво" гетьманщини, розповідав про саботаж вивезення українсь-

кого майна на Дон та створення при Міністерстві шляхів сполучення, в якому він працював, "окремої сторожі" на чолі з генералом Осецьким. Помічниками останнього, до речі, були полковники Павленко (Лівобережна залога) та Хилобоченко (Правобережна залога), "обидва, — за словами Микити Шаповала, — люди для України вірні". А далі розмова набула такого характеру:

Андрій Макаренко: "Організація сторожі полягає в тому, що тепер генерал Осецький зложив по всіх станціях штаби, управи, дібрав дещо службового штату... Вже прийнято і козаків. Організовано з їх резервовий полк у Києві (залізничний полк). До полку приймаються лише свідомі українці... Проблема полягає в тому, що військове міністерство хоче перебрати сторожу "під свою руку".

Микита Шаповал: "Чи можете в певний час зупинити рух залізниці?"

Андрій Макаренко: "Можу! Наша головна рада залізничників скаже — і буде зроблено".

Про цю зустріч і розмову з А. Макаренком М. Шаповал писав у своїх "Спогадах": "Для мене було поки що досить. Думки миготіли і вихрували. Далі ми говорили про безнадійність і безцільність всяких петрактаций з Скоропадським і з німцями, що українську справу можна зрушити з місця тільки боротьбою активною... А що якби повстання?...

— А. Макаренко з відповіддю не вагався: "Це єдине, що треба робити!"... Ми навперебій заговорили про озброєне повстання проти гетьмана і німців" ⁷.

З'ясувавши, що ініціатори повстання можуть реально розраховувати на підтримку запасного полку (командир — полковник Болбочан), полку Українських січових стрільців (УСС) під командуванням Коновальця, Чорноморського кошу (командир Пелешук) та окремого залізничного полку, М. Шаповал і А. Макаренко розпочали обговорення політичного боку справи. У відповідь на запитання Шаповала: "Хто мав би дати політичний провід, взяти відповідальність на себе, ризик?", — Макаренко висловився категорично за Національний Союз.

"Я одверто сказав, -- згадував М. Шаповал, — що Національний Союз абсолютно нічого не думає про озброєну боротьбу", що "в Національному Союзі про цю справу ні з ким не можна говорити, окрім Винни-ченка". А Макаренко відповів: як Винниченко і Шаповал не візьмуться "за цю справу, то нічого і затівати". Разом з тим він повідомив про існування "свого, більш тіснішого гуртка", до складу якого входили Строкоза, Тулюга, Різниченко, Осецький ⁸.

Наступного дня об 11 годині в кабінеті Макаренка в Міністерстві шляхів сполучення відбулася зустріч господаря кабінету, його вчорашнього співрозмовника, а також В. Винниченка і генерала П. Осецького. Останній "без передмов... виклав свої міркування і план "глибокого охопту Києва". Це був, безумовно, правильний план, як виявилось потім... Словом, розглянувши ситуацію, ми переконалися, що справа наша не безнадійна".

Учасники зустрічі доручили А. Макаренку вислати емісарів до Болбочана (Новгород-Сіверський), Пелешука (Бердичів) і Коновальця (Біла Церква). Підготовку повстання в Київській губернії очолив Петро Косенко ⁹.

"Я почав лихорадочно працювати, — читаємо далі у спогадах М. Шаповала. — Громадяни бачили мене щодня в надзвичайному руху, але на віть ніхто не здогадувався, яку тайну я носив в грудях. Знав Винниченко, Андрій Макаренко, Осецький Петро Антонович (Косенко) і делегація, прізвища членів якої я забув" ¹⁰. Практична підготовка до повстання, згід

но з версією автора "Спогадів", зосередилася у військовій комісії Українського Національного Союзу, що складалася з Шаповала та Винниченка, які умовились вважати за членів комісії генерала Осецького, Макаренка і тих, "хто з ними в спільній праці брали участь".

Через тиждень після зустрічі в кабінеті Макаренка відбулося нове зібрання в кабінеті Шаповала у помешканні сільськогосподарського "Централу" по вул. Прорізній, 19. Участь у ньому взяли Шаповал, Винниченко, генерал Осецький, тодішній начальник оперативного відділу генерального штабу полковник Тютюнник, полковник Коновалець, начальник штабу УСС полковник Мельник. Учасники наради дійшли висновку, що кістяк збройних сил, на які вони могли розраховувати, становить приблизно 12 тис. чоловік. "Швидко могло б бути змобілізовано 60 полків залізничної охорони", для якої, однак, не було зброї. Зброю "військова інтендатура гетьманська чомусь не давала, зволікаючи день на день". Командири корпусу Українських січових стрільців (УСС), зі свого боку, поінформували про "наявність 1500 людей", в т. ч. "900 вивчених", а також зброї ще для 5000 вояків.

"Для розвитку організаційної праці генерала Осецького ми мали здобути кошти і остаточно сповістити політичний план, — пригадував Микита Юхимович, — бо досі ми "ситуацію" ще не аналізували остаточно. Військовий план було ухвалено по проекту генерала Осецького: повстання починається на периферіях, ближче до Галичини, а відтіль наступає на Київ. Взагалі вся акція далі від Києва, щоб його повільно охоплювати концентричними кругами, йти вперед, організуючи політичне і адміністративне тил. На сильний виступ в Києві не можна було опиратись, бо в Києві було 30 000 німців і велика гетьманська організація — Сердюцька дивізія і інші формування. Питання про гроші і політичний план відсунули на кілька днів". Учасники наради також вирішили, що Селянська Спілка дасть "кількох людей, які поїдуть закладати "штаби" чи "трійки" в повітах"."

Четверта нарада організаторів антигетьманського повстання відбулася в кабінеті генерала Осецького "на Золотоворотській площі". Цього разу його учасники — господар кабінету, полковник Павленко та М. Шаповал обговорювали політичні аспекти повстання. "Треба признатися, — писав останній, — що з Винниченком ми його не обмірковували разом, бо й часу не було... Винниченко більш про технічні справи запитував, інформувався, а від обмірковування політичної будуччини ухилявся... Я виклав генералу Осецькому загальну мету так: відновлення Суверенної Української Народної Соціалістичної Республіки з Установчими Зборами на чолі. Тимчасова влада належатиме якомусь органу з невеликого числа душ — Директорії чи щоб-то. Директорія організує правительство. Командування всіма військами має бути доручено одному чоловікові, очевидно, тому, хто стоїть на чолі всієї військової підготовки повстання... З Росією — мир. З Центральними Державами — мир. Німцям ставимо лише одне домагання — вибратись з України геть. Взагалі — політика нейтралітету".

Далі між М. Шаповалом та генералом Осецьким відбувся обмін думками "про соціалізм". Відповідь імперського гвардійського генерала одному з р-р-революційно налаштованих політичних лідерів українського селянства була такою: "...Я йду на велику справу во ім'я самостійної та соціалістичної України. Во ім'я іншої України я не пішов би. Хоч я і бувший гвардійський генерал, але передовсім я українець і громадянин"¹³.

Підсумком вищезгаданих нарад, а також окремої зустрічі організаторів повстання з полковником Болбочаном, що відбулася на квартирі В. Винниченка, стала констатація факту: "...Наша військова організація склалась з Головного Штабу на чолі з генералом Осецьким, полковником

В. Павленком, полковником Тютюнником, полковником Хилобоченком і війська: Головна Команда (генерал Осецький), Лівобережний командуючий — полковник Болбочан, Січові стрільці — полковник Коновалець, Чорноморці — полковник Пелешук" ¹⁴.

Через деякий час, а саме 12 листопада "після обіду", відбулися нові сходи змовників ¹⁵. Участь у них взяли Петлюра, Макаренко та інші, "тільки що відпущені з тюрми", а також провідники УХДП Шемет та Міхновський, які виступали за "якесь порозуміння з гетьманом". "На засіданні, — читаємо у споминах, — говорилося, кричалося, ніхто не знав, як реагувати". Засідання Головної Ради УНС, вважав Шаповал, нічого нікому не дало. "Після засідання, — писав він, — Петлюра підійшов до Винниченка і сказав йому: "Іншої дороги нема, як повстання". Винниченко відповів: "Все готове! Хочете з нами?..." Петлюра погодився".

Слід підкреслити, що вже на цьому етапі підготовки утримувати в секреті план антигетьманського повстання його організаторам не вдалося. Шаповал вважав, що чутки про підготовку повстання поширювалися в Києві через Садовського і Кушніра (останньому розповіли А. Ніковський та С. Єфремов). Стурбовані члени УПСФ "спромоглися" скликати офіційне засідання Головної Ради УНС. На ньому "Винниченко красномовно і офіційно, як Голова Національного Союзу, заявив, що він не знає ні про які подібного роду авантюристичні заходи в Національному Союзі і може одверто і з повною рішучістю спростувати всякі провокаційні чутки". "Я, — писав Шаповал, — вніс відповідну резолюцію", в якій, зокрема, зазначалося: Головна Рада УН Союзу "прохає все громадянство прийняти до уваги лише постанови Українського Національного Союзу, відкидаючи всякі чутки, котрі ширяться з метою знервувати громадянство і внести дезорганізацію, яку використовують [не] на користь української справи" (так у тексті. — *Д. Я.*)

"О ти, політична мораль...", — такими словами М. Шаповал завершив цю частину своїх спогадів ¹⁶.

Інформація щодо планів українських соціал-комуністів дійшла до німецького керівництва в Україні. О 20-й годині 12 листопада відбулася зустріч В. Винниченка з його представниками. Генерал Тренер та фон Тіль попередили голову УНС про неприпустимість виступів проти гетьмана та його режиму. У відповідь організатори збройного виступу призначили "засідання повної Президії Національного Союзу" на 13 листопада, бо, як вважав М. Шаповал, німці "можуть нас злапати на місцях всіх" ¹⁷. На засіданні "було доложено про підготовку повстання". Як пише М. Шаповал, на підтримку плану збройного виступу висловилися центральна течія УПСР, СС, УСДРП, УПСС. УПСФ, в свою чергу, заявила, що вона "принципово проти, але не буде перешкоджати і перечити". Наслідком засідання стала постанова: "Попередити всіх членів Національного Союзу, аби по можливості виїхали з Києва, бо в мент нашого виступу на них впадуть репресії" ¹⁸.

О 20-й годині того ж дня в приміщенні Міністерства шляхів сполучення, в кабінеті Стокози — урядовця з особливих доручень при міністрі Бутенкові — відбулося вже "конспіративне" засідання Президії УНС "разом з військовими". М. Шаповал зазначає, що, крім нього та господаря кабінету, на засіданні були присутні також Винниченко, лідер Селянської Спілки Янко, П. Макаренко, Андрієвський, А. Макаренко, Дідушок, Кушнір, генерал Осецький, полковник Коновалець "та кілька стрільців" ¹⁹. Присутні представники УПСР та Селянської Спілки висловилися за створення революційного уряду у формі Директорії. При цьому М. Шаповал зауважив: "Про це у нас (підкреслено нами. — *Д. Я.*) було постановлено

раніш". Представник Селянської Спілки Янко запропонував до складу Директорії погоджені "раніш" кандидатури Винниченка, Петлюри та Шаповала. А. Макаренко, у повній відповідності з досягнутими тоді ж позаштатними угодами, підтримав цю пропозицію і запропонував прийняти її без обговорення.

Несподівано для всіх присутніх М. Шаповал виступив проти своєї кандидатури, аргументувавши це тим, що у нього "не вистачить на це просто сили, нервів,... я зморився, треба людей сильніших, здорових". "Я пішов, — читаємо в його споминах, — і заявив Янкові на вухо: ви не маєте права настановити на моїй кандидатурі, бо моя присутність в Директорії дасть їй марку більшовицької". Замість себе М. Шаповал запропонував включити до складу Директорії самого Янка, але той також відмовився майже тими самими словами.

"Всі сиділи в здивуванні", — пише М. Шаповал. Взявши слово, він запропонував включити до складу революційного новоутвореного керівного колективного органу В. Винниченка, С. Петлюру та Ф. Швеця з наданням їм права кооптувати до складу Директорії по одному представнику від залізничників та УПСС. Сам же М. Шаповал і запропонував кандидатури А. Макаренка та П. Андрієвського²⁰. "Бідний Швець!, — не без іронії вів далі Микита Юхимович. — Він попав ні з того, ні з сього в Директорію, як курка в борщ. Не знав ні підготовки, ні механізму всього "заговору", ні провідних його ідей"²¹.

А ось як писав про ці події В. Винниченко: "... Треба відзначити одну (не приципіальну, а, так би мовити, технічну) помилку організаторів повстання, проти якої особливо настійно застерігав Микита Шаповал: проти допущення до акції Петлюри. М. Шаповал доводив, що через свою хворобливу честолюбність, через згагу "слави" С. Петлюра здатний стати на послугу всякої реакції, що він здатний навіть до гетьмана підбігти й за пост якогось міністра продати йому всіх нас. На доказ цього він (М. Шаповал. — Д. Я.) нагадував нам усім відомий факт, як С. Петлюра під час боротьби з російським "Временным Правительством" Центральної Ради, коли ми всі готували свої сили до проголошення автономії, до видання Першого Універсалу, як він чіплявся до М. Грушевського і до мене, щоб Центральна Рада домоглася у Временного Правительства призначення його, С. Петлюри, "товаришем міністра" військових справ Росії, товаришем руского міністра Корейського, свідомого запеклого ворога національного визволення України, М. Шаповал нагадував нам, що самі соціал-демократи відкликали С. Петлюру з уряду за його нездатність, бездіяльність, за його маніякальну любов до парадів та самореклами. Шаповал доводив, що користи трудно ждати від цієї людини, але шкода може бути дуже велика...

Ми, визнаючи рацію доказів М. Шаповала, все ж таки вагались, бо деякі військові елементи (надто дрібні отамани на провінції) пропонували закликати й Петлюру. Не хочучи нехтувати ні найменшою поміччю справі, було постановлено С. Петлюру все ж таки закликати в останній момент, щоб він не мав часу "побігти до гетьмана"²², а крім того, мати його під доглядом колектива, щоб він "не дуже гарцював на білому коні". І це була велика помилка, за яку ми заплатили досить дорого. Застереження М. Шаповала, на жаль, справдились іще в більшій мірі, ніж він думав.

С. Петлюрі дійсно тільки в останній момент було запропоновано прилучитися до акції і подано конспіративну адресу та годину останнього засідання Національного Союзу. На цьому засіданні мали бути вироблені основні директиви повстання, обрано Директорію і призначено точну дату загального, одночасного початку руху по всій Україні.

І всі наші організаційні заходи, вся робота, все повстання трохи-трохи не були знищені С. Петлюрою. Він певної відповіді на пропозицію не дав і на засідання Національного Союзу не з'явився. Одні гадали, що він злякався (бо гетьманській владі було вже відомо про засідання, і броневики з руськими офіцерами ганяли по всьому Києві, розшукуючи нас). Інші думали, що він уже "побіг до гетьмана". Але Петлюра ні до гетьмана не побіг, ні підставляти себе під розстріл руських офіцерів не схотів. Поки Національний Союз підставляв себе під розстріл і засідав, цей нещасний чоловік тихцем помчав у Білу Церкву до Січових Стрільців і, немов би присланий Національним Союзом, видав від свого імені відозву до українського народу з закликом до повстання. Не маючи директив од Національного Союзу, емісари його по всій Україні ще чекали. Повстання, підняте тільки біля Білої Церкви, могло бути зразу здушеним гетьманським військом, і весь рух було б убито в самому початку.

Та більше: на рух зразу було накладено **тавро** одної людини. Це виходило не повстання свідомої робітничо-селянської демократії проти соціальної, політичної та національної реакції, монархії й окупантів, а бунт "якогось Петлюри", якогось "отамана" проти "гетьмана", на зразок тих бунтів, яких населення вже багато бачило. Коли б Директорія не похопилась видати свій Універсал²³ і не поширити серед населення, повстання ризикувало не вдатися, бо ні селянство, ні тим паче міське робітництво на заклик "отамана Петлюри" не хапалося збігатися. Тільки як стало відомо серед широких мас, що керують повстанням політичні партії й соціалісти, а не якісь отамани (на зразок батька Махна та інших), коли по інших кутках України розпочався нашими емісарами рух, тільки тоді біля нашого ядра, полка Січових Стрільців, почався справжній рух революції. (Незважаючи на це, деяке зафарблення "отаманщиною", "петлюрівщиною" залишилося надовго, та ще й тепер має його в "петлюрівській" літературі)..."²⁴.

Очевидно, що сьогодні, з висоти 8 десятиріч, що минули, всі ці дрібні особисті політичні розрахунки можуть видатися несуттєвими, якщо не смішними — тим більше, що вони були зроблені "заднім числом" і розраховані, головним чином, на нащадків. Важливо підкреслити, на нашу думку, інше. Саме лідери українських соціалістичних партій несуть усю повноту історичної відповідальності за поразку тієї справи, якою вони похаливо керували, справи, за яку поклали свої голови десятки — якщо не сотні — тисяч жителів України.

¹ Солдатенко В. Ф. Еволюція суспільно-політичних поглядів В. К. Винниченка в добу української революції // Український історичний журнал. — 1995. — № 1. — С. 13-22, 13, 16.

² Стахів М. Україна в добу Директорії УНР. — В 7-й т. // Наукове товариство ім. Т. Шевченка. Бібліотека українознавства. — Т. 10. — Скрентон. — Українська Науково-історична Бібліотека в Скрентоні. — 1962. — Т. 1. — Власними силами. — С. 68, 70.

³ Стахів М. Назв, праця. — С. 67.

⁴ Там же. — С. 72.

⁵ Там же. — С. 51—54 та ін.

⁶ Шаповал М. Гетьманщина і Директорія (Спогади). Упорядник Сава Зеркаль. — Новий Йорк, 1958. — С. 49-50. ⁷ Там же. — С. 29.

⁸ Там же. — С. 30.

⁹ Там же. — С. 32-33.

¹⁰ Там же. — С. 37. Йдеться про делегацію селян Уманського повіту Київської губернії, які прибули тими днями до УН Союзу (—Д. Я.).

¹¹ М. Шаповал свідчив, що гроші так званого "Національного фонду" перебували на приватних вкладах "Українбанку", звідки "дістати їх було неможливо". "Я, — писав М. Шаповал, — як член правління "Централу", подбав, щоб правління дешево асигнувало. Дали 25 тис." Під час нової зустрічі з генералом Осецьким у його кабінеті М. Шаповал передав

йому ще 15 тис. гривень; згодом ще 10 тис. від імені УПСР передав Н. Григоріїв (Див.: Шаповал М. Назв, праця - С. 38).

¹² Там же. — С. 37—38.

¹³ Там же. — С. 38.

¹⁴ Там же. — С. 40.

¹⁵ В. Винниченко стверджував, що Директорія була обрана 13 листопада. Критику цієї версії див.: Стахів М. Назв, праця. — С. 235, прим. 34 А.

¹⁶ Шаповал М. Назв, праця. — С. 50—51.

¹⁷ Там же. — С. 58.

¹⁸ Там же. — С. 59.

¹⁹ Там же. — С. 59. Питання про участь у цьому засіданні С. Петлюри потребує додаткового вивчення. (— Д. Я.)

²⁰ Там же. — С. 60.

²¹ Там же. — С. 61.

²² Як згадував М. Могилянський, Петлюра був звільнений з гетьманської тюрми внаслідок прямого тиску на гетьмана з боку німецького військового командування (Див.: Могилянський Н. Трагедия Украины // Революция на Украине по мемуарам белых. Составил С. А. Алексеев. - М. - Л., 1930. - С. 131).

²³ Власне — сам Винниченко. Питання про автора (чи авторів) цього документа потребує додаткового вивчення. Наприклад, М. Стахів, який докладно досліджував це питання, в одному місці названої праці твердить, що Винниченко написав відозву 15 листопада, і в ніч на 16 вона була розклеєна на київських мурах, а в другому місці цієї ж праці він погоджується з точкою зору, згідно з якою текст відозви був написаний О. Назаруком у Білій Церкві в присутності членів Директорії та керівного складу Корпусу Січових Стрільців (див.: Стахів М. Назв, праця. — С. 76, 236).

²⁴ Див.: Шаповал М. Назв, праця. — С. 98—99. Очевидно, М. Шаповал цитує працю В. Винниченка "Перед новим етапом (Наші позиції)". Накладом видавничого товариства "Вперед". — Торонто, Канада, 1938. — С. 26—31.